

Suvremeni teorijsko-koncepcijski razvoj geografije u Hrvatskoj

Stjepan Šterc, Monika Komušanac

U okviru suvremenih sistematizacija, fragmentacija i podjela u znanosti, prilagodba metodologije znanstvenog istraživanja nameće se kao imperativ u očuvanju geografske tradicije i izvornosti unutar interdisciplinarnog područja i prema komplementarnim znanstvenim disciplinama. Intenzivan društveni razvoj, napredna informatizacija i tehnologija te potrebe hrvatskog društva pokretački su faktori potencijalnog razvoja i etabliranja geografije na znanstvenoj, obrazovnoj i društvenoj razini. Preduvjeti suvremenog razvoja i napretka geografije u Hrvatskoj proizlaze iz jasno definiranih teorijskih načela struke i razvoja specifičnih metoda i tehnika rada (GIS analize, terenska istraživanja i kartiranje, tematska kartografija, prostorno modeliranje itd.) kojima bi se primarno kvantificirali sadržaji, procesi, veze i odnosi u geografskom prostoru. U radu se razmatra reorganizacija postojećih studijskih programa, predlaže osnivanje novih stručnih i nastavničkih studija te naglašava nužnost definiranja istraživačkih projekata, koji se, u skladu sa strateškim potrebama Hrvatske, izvode iz kompleksnih, sinteznih i intenzivnih geografskih istraživanja, a ne iz ekstenzivnih, tzv. znanstvenih „hobističkih“ aktivnosti.

Ključne riječi: studij geografije, reorganizacija studijskih programa, znanstveni razvoj geografije, metodologija geografije, teorija geografije

Contemporary Theoretical and Conceptual Development of Geography in Croatia

Within the frame of contemporary systematizations, fragmentations and divisions in science, methodological adjustment of scientific research intrudes as an imperative in preserving geographical tradition and authenticity within the interdisciplinary field and among complementary scientific disciplines. Intense social development, advance informatization and technology and the requirements of Croatian society are push-factors for potential development of geography, as well as for its confirmation on a scientific, educational and public level. Preconditions for contemporary geographical development and improvement in Croatia arise from clearly defined theoretical principles of the geographical field and from development of specific research methods and techniques (GIS analysis, field research and mapping, thematic cartography, spatial modelling...), which can primarily quantify contexts, processes, relationships and links in geographical space. This work aims to examine the reorganization of existing study programmes, to suggest the establishment of new expert and teaching studies and to single out the necessity of defining research projects, which, according to the strategic demands of Croatia, derive from complex, synthetic and intense geographical research and not from extensive and so-called hobby activities.

Key words: geography study, reorganization of study programmes, scientific development of geography, methodology of geography, theory of geography

UVOD

Postavljanje jasne strategije i koncepcije razvoja geografije na znanstvenoistraživačkoj i obrazovnoj razini (školskoj i akademskoj), s obzirom na naglašenu predmetno-interesnu složenost, istraživačke i metodološke posebnosti, znanstvenu tradiciju i autohtonost logičan je korak k jasnijem pozicioniranju geografije prema komplementarnim znanstvenim područjima, poljima i granama u okviru formalnih znanstvenih podjela, kao i prema definiranju važnosti i primjenjivosti kompleksnih geografskih istraživanja u razmatranju prirodnog i društvenog, uzajamno uvjetovanog, međuzavisnog, korelacijskog i interaktivnog aspekta razmatranja i razumijevanja logike i organizacije prostora. Upravo su definiranje suvremene teorijske osnove, razrada koncepcijske prepoznatljivosti predmetne identifikacije geografije te razvoj i primjena specifičnoga (uz sustav općih znanstvenih metoda) geografskog metodološkog sustava temeljne pretpostavke razvoja znanstvene nužnosti geografije.

Uvažavajući postignuća, doprinose i naslijeđe hrvatskih geografa koji su teorijski i koncepcijski (manje) i empirijski (više) usmjerili razvoj geografije u prošlim razdobljima, postavili njezin institucionalni okvir u RH te prenosili nove geografske ideje, spoznaje i mišljenja kroz osnivanje znanstvenih i stručnih glasila, izdavačku djelatnost i organizaciju skupova, ipak valja naglasiti da je u suvremenom razdoblju velika odgovornost prenesena na znanstvenike i istraživače, kao i na sve nositelje geografske spoznaje – svojevrstne „filozofe“ prostora. Odgovornost osmišljavanja razvoja i etabliranja geografske misli i struke u Hrvatskoj (i šire) te potvrđivanja vrijednosti i aplikativnosti istraživanja geografskog prostora, kao objektivne stvarnosti oko nas, posebno je važna. Objektivnu se stvarnost na Zemljinoj površini i ne može razumjeti bez geografske eksplikacije i razvijenoga geografskog istraživačkog sustava, promišljanja, spoznaje itd., s izvornim istraživačkim posebnostima.

Već je u naslovu rada jasno postavljen predmet razmatranja, koji je primarno usmjeren definiranju novih, suvremenih, teorijsko-koncepcijskih i razvojnih strategija znanstvene, studijske, obrazovne i aplikativne razine te jasnih, potencijalnih, logičkih i formativnih načina njezina usmjerivanja prema očekivanom razvoju, identitetu i znanstvenom iskoraku kroz reorganizaciju dosadašnjih geografskih aktivnosti. Sukladno tome neće se detaljnije ulaziti u etape i obilježja povijesnog razvoja hrvatske geografske misli, rada geografskih institucija, afirmacije geografije do današnjih dana i slično, jer su o toj tematici već pisali hrvatski geografi (Crkvenčić, 1997, 2007; Feletar, 1993; Pepeonik, 1996; Pepeonik i Feletar, 1983; Magaš, 2007a). Referirat ćemo se samo na njihove stavove vezane uz predmet interesa geografije iz kojih u osnovi i proizlaze problemi današnje identifikacije geografije u znanosti, obrazovanju i općenito u društvu.

Potreba razmatranja

Posebno se razmatraju današnja uloga i potreba geografa da svojim granskim, interdisciplinarnim i multiaplikativnim istraživanjima s razvijenim metodološkim sustavom pridonose općoj identifikaciji i razvoju geografije te da kroz geografski teorijski okvir kritički i misaono preispituju institucijsku, studijsku i obrazovnu razinu u svrhu konstantnog poboljšanja i dopunjavanja sustava kojim bi strateški važnim projektima za Hrvatsku napokon otklonili predrasudu o geografiji kao znanstvenom području koje nije dokraja

definirano. Jedan od nužnih načina afirmacije i identifikacije geografije i potvrde njezine fundamentalne važnosti u obrazovnom i znanstvenoistraživačkom sustavu jesu i javni nastupi kojima se potvrđuje intelektualna širina geografske misli i spoznaje.

Razvoj, prilagodba i usklađivanje metodologije znanstvenog rada nužan je i logičan korak u procesu intenziviranja geografskoga metodološkog sustava, razvoja metodološke geografske posebnosti (GIS analize, terenska istraživanja, tematska kartiranja, geografske kvantitativne i grafičke metode, prostorna modeliranja i slično) i primjene geografske spoznaje u razumijevanju složenih prostornih odnosa. Prema tome je potrebno prilagoditi i ustrojiti geografske studijske i organizacijske forme u okviru geografskih odsjeka hrvatskih sveučilišta i fakulteta, kako postojeće tako i studije koji na tim sveučilištima i fakultetima još ne postoje, a koji bi mogli, osim klasičnoga resornog financiranja, biti financirani tržišno te privući studente i prvostupnike drugih srodnih studija s drugih fakulteta i sveučilišta. Takva koncepcija pretpostavlja razvoj novih metoda i tehnika rada kojima bi se primarno modelirali i kvantificirali sadržaji, procesi, veze i odnosi u geografskom prostoru, napustio deskriptivni pristup te naglasile projekcijska važnost i fundamentalnost geografije u objašnjavanju i razumijevanju suvremenih prostornih, društvenih, političkih, gospodarskih i demografskih procesa, veza i odnosa u Hrvatskoj.

Pregled dosadašnjih radova i osnovne pretpostavke

U radu su upotrijebljeni opći i fundamentalni teorijski radovi te koncepti i okviri vezani uz problematiku osnovnog određenja predmeta interesa geografije stranih (Bonnett, 2008; Đurić, 1962; Holt-Jensen, 1999; Getis, A., Getis, J., i Fellman, 2008; Vrišer, 1979) i domaćih autora (Rogić, 1987; Šterc, 1986, 1989; Vresk, 1987, 1999).¹ Za razmatranje i definiranje metodoloških posebnosti i mogućnosti njihova razvoja u geografiji razmatrani su Montello i Sutton (2006) i Robinson (1998),² a za usvajanje prepoznatljivih načela i principa geografskih spoznaja te njihove primjenjivosti i važnosti Friganović (1987), Radovanović (1987), Šterc (1987), Vresk (1997) i Magaš (2007b). Upotrijebljeni su i stručni i pregledni radovi o razvoju geografije u Hrvatskoj, o mogućnostima geografskog obrazovanja te uspjesima i doprinosima hrvatskih geografa (Crkvenčić, 1997, 2007; Feletar, 1993; Magaš, 2007a; Matas, 1996; Pepeonik, 1978, 1996; Pepeonik i Feletar, 1983).³ Svi potvrđuju potrebu za geografskim istraživanjima koja se, budući da ekspliciraju kompleksne, transdisciplinarne, interaktivne i međuuvjetovane prirodno-društvene (ko)relacije, mogu primjenjivati u različitom opsegu, obliku, formi, intenzitetu i slično u nizu prostornih djelatnosti.

Razmatranjem navedenih radova i posebno autorskih promišljanja moguće je definirati strategiju razvoja i napretka geografije, prije svega u znanstvenom i obrazovnom smislu, postavljajući temeljnu koncepciju teorijsko-metodološkog pristupa kao logičnu potvrdu njezine znanstvenosti koja derivira iz njezinih elementarnih predmetnih i metodoloških okvira.

Stoga su moguće osnovne pretpostavke važne za definiranje suvremenoga koncepcijskog razvoja geografije u Hrvatskoj.

H1. Primjena funkcionalne osnove izvornih epistemoloških znanja, spoznaja i principa geografije u obrazovnom sustavu u pravilu ne prati primarnu fundamentalnost,

kompleksnost i primjenjivost geografskih istraživanja ni njezin osnovni teorijsko-metodološki koncept.

H2. Studijski programi u pravilu ne prate razvoj geografskih istraživanja i njihovih znanstvenih tržišnih potreba (primarno u prostornom/regionalnom i društvenom planiranju), što upućuje na nužnost restrukturiranja i reakreditacije studijskih geografskih profila i razinu obrazovanja na njima koja je potrebna za razvoj prostora, gospodarstva i društva.

H3. Suvremeni razvoj i primjena metoda i tehnika znanstvenog rada ne odgovaraju složenosti predmeta geografskog istraživanja, složenosti geografskog prostora ni potrebi projiciranja i modeliranja budućih prostornih odnosa.

H4. Razvoj suvremene znanstvene tehnologije i konstantan napredak informatičkog društva uvjetuju primjenu specifičnih geografskih istraživačkih metoda i tehnika rada u okviru definiranoga teorijskoga koncepta, primarno upotrebom GIS analize, tematskoga kartiranja i sl., iz kojih je moguće izvesti prostorne zakonitosti, geografska predviđanja, prognoze, planove, projekcije, modeliranja i sl.

H5. Organiziranje, osmišljavanje i pokretanje posebnih tržišnih studija u etabliranim znanstvenim ustanovama ključna je pretpostavka razvoja geografije u Hrvatskoj.

Navedene su pretpostavke mogući i nužni smjer suvremenoga znanstvenog, obrazovnog, stručnog i nastavnog djelovanja, razvoja i napretka geografije u općekonceptijskome, teorijskom i metodološkom smislu, pa su revizija hrvatskoga geografskog naslijeđa i procjena mogućnosti napretka geografije u različitim djelatnostima objektivna potreba.

TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR

Objašnjavanjem kompleksnosti geografskih relacija i analiza sadržaja, procesa, veza, odnosa i modela u okviru interaktivnog sustava priroda-društvo u geografskom prostoru, izdvojenih kao predmet interesa geografije kao znanosti, iznova se potvrđuje autohtonost geografskoga istraživačkog postupka kao tradicionalnog i nezaobilaznog sadržaja sinteznih prostornih (prostorno-vremenskih) razmatranja i uočavanja prostornih zakonitosti. Upravo potreba za geografskim istraživanjima u smislu objašnjavanja logičke organizacije prostora, suvremenih prostornih procesa i usvajanja budućih modela prostornoga, regionalnog i društvenog razvoja i planiranja potvrđuje važnost i ulogu geografije u obrazovanju, znanosti i općenito u društvu.

Temeljni okvir promišljanja sadržan je u ovome poimanju geografije:

„Geografija je znanost (polje) u interdisciplinarnim znanstvenim područjima koja putem jedinstvenoga sustava fizičko-geografskih i/ili socijalno-geografskih disciplina proučava, pojašnjava, planira i predviđa postojeće i nove odnose i odraze u geografskom prostoru (sadržaji, procesi, veze, odnosi i modeli; postojeći i/ili materijalizirani u novom obliku i na drugom mjestu na geografskoj površini), nastale prožimanjem prirodnih elemenata (faktora) i/ili društvenih faktora (elemenata), s ciljem otkrivanja, objašnjavanja, postavljanja i predviđanja zakonitosti u procesu njihovog funkcioniranja, transformiranja, valoriziranja, nastajanja i nestajanja” (Šterc, 2012).

Predmetna identifikacija

Pokušaji određivanja objekta istraživanja bili su brojni, manje ili više uspješni, a napisani radovi o teorijskim postavkama geografije pridonijeli su otvorenome znanstvenom dijalogu i raspravama među geografima o elementarnom određenju geografskih istraživačkih predmetnih kategorija, metodologiji i poziciji geografije s obzirom na složenost njezina predmeta istraživanja. Geografski teorijski pristup temelji se na tzv. vanjskoj identifikaciji geografije, kojom ona potvrđuje svoju neospornu predmetnu osnovu, te na tzv. unutrašnjoj identifikaciji (unutrašnji predmet interesa po principu prevladavajućeg faktora u prostoru koji se ističe intenzitetom djelovanja) geografskih disciplina, kojom se postavljaju formalne sadržajne i istraživačke uvjetne granice geografskih područja. Ukratko, vanjski predmet interesa jest geografski prostor, koji kao pojam potvrđuje (meta) filozofski sustav prostorno-vremenske neprekinutosti (prostorno-vremenski kontinuum) i njegovu percepciju kroz prostornu i vremensku dimenziju. To je prostor do pet metara iznad Zemljine površine, u kojem se reflektiraju i materijaliziraju sadržaji, procesi, veze i odnosi nastali djelovanjem čimbenika prirodne osnove i društvene nadgradnje (Komušanac i Šterc, 2010).⁴

Razvoj, organizaciju, podložnost, promjenjivost, uvjetovanost i slično u prostornoj stvarnosti razmatraju i objašnjavaju geografske discipline (s obzirom na prevladavajući faktor), koje uočavajući zakonitosti u prostoru i definirajući prostorno-vremenske modele u smislu razumijevanja logike prostora, afirmiraju cjelokupni geografski znanstveni sustav. Upravo u takvu poimanju geografije leži njezina posebnost u formalnim znanstvenim pristupima i podjelama, jer jedina proučava, objašnjava i istražuje vrlo složene, međuzavisne, interaktivne i korelacijske odnose prirodne osnove i društvene nadgradnje⁵, koji su u temelju svih prostornih planiranja, uređenja, distribucija, zoniranja i slično. Na osnovi toga geografija se može (i mora) etablirati u znanstvenome, obrazovnom i društvenom sustavu, a temelj i strategija takva razvoja, ponajprije kao znanosti, treba biti njezin institucijski razvoj kroz geografske odsjeke i obnovu djelovanja ili osnutak geografskog instituta.

Kompleksnost geografskih spoznaja

Složene odnose kroz djelovanje čimbenika prirodne osnove i društvene nadgradnje zapravo razvija i stvara primarno stanovništvo kao osnovni nositelj društvenog razvoja, naravno u skladu sa svim prirodnim datostima geografskog prostora. Upravo intenzivnost „društvenog” i uvjetovanje „prirodnog” u teorijskoj koncepciji proizlaze iz njihovih međusobnih prožimanja i odnosa, čineći prostorni kompleks najvišeg reda značenja. Objašnjavanja temeljnih sadržaja, formi, odnosa i procesa unutar prostornoga kompleksa svojstvena su geografiji, osobito njezinim fundamentalnim disciplinama, koje širenjem pristupa istraživanja i primjenom specifičnih metodoloških postupaka omogućuju cjelokupno sagledavanje mehanizama razvoja i transformacije prostora.

Valorizacija prostora kroz povijest (vrijeme)⁶ dovodi nas pak do složenog i interdisciplinarnog postupka izdvajanja i definiranja prevladavajućih faktora, bilo prirodnog, bilo društvenog, bilo zajedničkog uvjetovanja, koji su svojim odrazom, učinkom, dominacijom i slično utjecali na logiku u razvoju i organizaciji prostora te formiranje prostornih zakonitosti.

Prostor u cjelini ili njegovi određeni dijelovi u određenom vremenu i kontekstu društveno-povijesnog razvoja, u povijesnim pozadinama, odlukama i slično, djeluju kroz mnoštvo faktora i elemenata prirodne osnove i/ili društvene nadgradnje. To je djelovanje složeno, interdisciplinarno i umnogome uvjetovano te zatvara sustav geografskoga prostornoga kompleksa. Sukladno fundamentalnoj znanstvenoj identifikaciji geografskih disciplina, bilo u međusobnom odnosu, bilo prema komplementarnim područjima, geografija bi trebala postati prepoznatljiva, protivno dosadašnjim stajalištima kako geografski pristup može zahvatiti sve u okviru geoprostora ili čak geosfere bez razvijenoga metodološkog sustava kojim je moguć znanstveni dohvat tih prostora. Interdisciplinarnost geografije u epistemološkom poimanju i univerzalnoj identifikaciji svih znanstvenih područja, polja, grana i disciplina u pravilu potvrđuje nedostatak vlastitih teorijskih stavova i slabost istraživača u postavljanju osnovnih koncepata razvoja struke (Šterc, 2012).⁷ Spoznaja kompleksnosti geografskih sadržaja, procesa, veza, odnosa i modela te razumijevanje složene uvjetovanosti u geografskom prostoru neupitna je nužnost u objašnjavanju i razumijevanju prostora na Zemljinoj površini, kao i u potvrđivanju teze o širini geografske spoznaje.

ORGANIZACIJSKE I STUDIJSKE FORME

Jedna od pretpostavki s početka rada polazi od toga da postojeći studijski programi nisu izvedeni iz geografskoga teorijskoga koncepta niti razvijaju geografski pristup sukladno primjeni sustava geografskih metoda u sveprisutnim pokušajima kvantifikacije, tj. mjerenja sadržaja, procesa, veza i odnosa u znanstvenoistraživačkom postupku. Određeni napredak ostvaren je organizacijom kolegija kroz primjenu geografskih kvantitativnih i kartografsko-informatičkih metoda, što je pozitivan primjer uvođenja inovacija u studijske programe te potiče razvoj geografije i intenziviranje istraživačkog i obrazovnog rada geografa u Hrvatskoj. Iako se u kontekstu „obrazovne i odgojne posebnosti” geografija kao predmet u osnovnim i srednjim školama ističe širinom razmatranja prostora, geografska znanja i spoznaje u okviru suvremenoga razvojnog razdoblja također ne slijede teorijski koncept, što je vidljivo već u udžbenicima, jer nijedan u uvodu nema istu definiciju geografije. Bez jasnog određenja i identifikacije geografije sadržajni slijed nema logiku od fundamentalnih prema aplikativnim sadržajima (H1). To je očekivana posljedica gotovo potpunog izostanka teorijsko-koncepcijskih radova i fundamentalnih geografskih istraživanja u Hrvatskoj (H2). Kako bi se to potvrdilo, dovoljno je samo pogledati geografske časopise i ustvrditi da teorijsko-koncepcijski radovi čine manje od jedan posto svih geografskih radova, a trebali bi biti osnova geografske identifikacije.

Očigledno je i sasvim logično u takvim okolnostima da postoje određeni sadržajni, ekstenzivno-pristupni, koncepcijski, strategijski i slični diskursi razmatranja i poimanja geografije kao znanosti i kao obrazovnog predmeta, ali se oni ipak moraju zadržavati unutar teorijsko-metodoloških osnova struke. Sukladno tome, obrazovnoj i istraživačkoj strani geografskog djelovanja zajednički su potreba reorganiziranja kako u školama tako i na sveučilištima te stvaranje materijalnih, informatičkih i kadrovskih razvojnih uvjeta. Potrebno je i inoviranje postojećih studija i smjerova, kao i uvođenje novih tržišnih profila akademskog obrazovanja na geografskim odsjecima (Zagreb, Zadar i šire) kao koncepcijskih i normativnih pretpostavki razvoja i privlačenja većeg broja maturanata i studenata. Interes za geografiju neosporno postoji, a najefikasnija korist od te prednosti mora biti

vezana uz intenzivniji rad geografskih institucija i udruženja te njihovo povezivanje. Podizanjem sustava s jasnim teorijskim okvirom, razvojem posebnoga metodološkog pristupa i povjerenjem u vlastite mogućnosti moguće je veće upošljavanje geografa na istraživačkim i društveno (nacionalno) korisnim projektima, a specijalizacijom je nužno proširiti dosadašnje područje djelovanja, što bi primjerice omogućilo bolju poziciju geografije među ostalim odsjecima PMF-a te na tržištu rada.

Iako postoje znanstvena posebnost, vrijednost i raznovrsnost u dugogodišnjoj tradiciji geografske misli u Hrvatskoj, njena razvojna osnova ne može biti izuzeta iz konteksta ukupnoga društvenoga i gospodarskog razvoja te povijesne pozadine pa se stoga i ne može očekivati (zasad) brzi razvoj u okvirima europskih i svjetskih standarda. No bez obzira na društvena obilježja i razlike u kojima geografi djeluju, jačina i kvaliteta spoznaje, istraživačka snaga te javnost istraživanja i izražavanja moraju biti prepoznatljive.

Institucijsko-znanstvena osnova

Institucijsko-znanstvena osnova kroz definiranje i usvajanje osnovnih koncepcija i načela geografije bila je pretpostavka afirmacije geografije u znanosti, obrazovanju i društvu općenito. Dugogodišnja tradicija geografske misli u Hrvatskoj razvijala se organiziranim institucijskim djelovanjem Katedre za geografiju (1883.), Geografskog društva (1897.), Geografskog odsjeka Sveučilišta u Zagrebu (1946.) i Odjela za geografiju Sveučilišta u Zadru (od 1994. do 2003. djeluje pod nazivom Odsjek za geografiju), koji su kao prenositelji geografskih spoznaja bili ključni za razvoj znanstvene, nastavne, stručne, obrazovne i izdavačke djelatnosti u Hrvatskoj, kao i jačanje suradnje s inozemnim geografskim institucijama. Doprinos djelovanja geografskih institucija i njihova važnost za razvoj geografije u Hrvatskoj neosporni su i neupitni, ali, ponekad zarobljeni u okvirima tradicionalnoga geografskog naslijeđa, nisu nadvladali izazove suvremenih znanstvenih podjela, interdisciplinarnog ograđivanja i fundamentalne identifikacije, što se odnosi na razradu jasnih teorijskih i metodoloških koncepcija struke, za koje je jasno da ne mogu u istim formama i neprilagođeni promjenama i sistematizacijama u znanosti opstati ni biti temelj ključnim planiranjima prostorne organizacije i funkcionalnosti kakvu složeni predmetni interes geografije zaslužuje.⁸ Pritom je, osim spomenutih geografskih institucija i njihova znanstveno-obrazovnog rada, primarno obnoviti institut za geografiju (to je uvijek potrebno ponavljati), čime bi se omogućili intenzivnija stručna i istraživačka djelatnost i institucijsko povezivanje jezgri razvoja geografije u Hrvatskoj te izdvajanje i osmišljavanje projekata od šireg značenja za hrvatsko društvo i prostor u cjelini ili parcijalno. Tako bi se i institucionalno geografija mogla pojavljivati na tržištu znanstvenoga, stručnog, projekcijskog i modelskog znanstvenoistraživačkog rada.

Znanstveni programi i projekti

Postojeći, novi ili redefinirani studiji i studijski profili, novi znanstveni programi te na teorijsko-metodološkoj osnovi i izgrađenome metodološkom sustavu predodređena istraživačka orijentacija trebali bi također biti vezani uz osnovnu uvjetovanost u prostoru i u skladu s principima formalnih podjela, istraživačkim razlikama, intenzivnošću pristupa i sadržajnom osnovom predmetno ustrojenoga geografskog područja. Elementarna podjela

na discipline fizičke i socijalne geografije (te regionalne u kontekstu različitog izdvajanja prostornih jedinica), s obzirom na prevladavajuće prirodno i/ili društveno uvjetovanje, potvrđuje niz mogućih tematski izdvojenih i prostorno-spoznajnih strateških geografskih projekata, kao i projekata nižeg reda veličine relativno velike primjenjivosti.

Sukladno tome moguće je izdvojiti znanstvene programe i projekte iz fizičke geografije, baštine i turizma, regionalnog i prostornog planiranja, GIS-a kao metodološke osnove itd. koji slijede studijske smjerove na Geografskom odsjeku PMF-a, a zapravo su im trebali prethoditi, te programe i projekte iz metodologije i koncepcije obrazovnog sustava geografije kroz osnovni teorijski koncept struke i formalne (nikako isključive) međudisciplinarnе granice u prenošenju znanja i spoznaja iz komplementarnih polja, područja i disciplina. Dosadašnji programi i projekti bili su uže definirani i više su odražavali granske znanstveno-stručne interese umjesto javnih strateških interesa Hrvatske za potrebe razumijevanja i „uređenja” hrvatskog prostora, pa se njihovo tematsko i aplikativno proširivanje nameće kao imperativ prepoznatljivosti geografskoga znanstvenog sustava u odnosu prema srodnim sustavima ograničenim primjenom standardnih metoda prirodnih i/ili društvenih znanosti (samim time i sa slabijim projekcijskim funkcijama).

S druge pak strane, s obzirom na jačinu uvjetovanja u prostoru, stanovništvo je kao dominantan faktor funkcionalnih, fizionomskih i inih promjena i preobrazbi prostora istraživački uklopljeno i u sadržajnu humanističku, prirodnu, društvenu i interdisciplinarnu koncepciju i (unutarpodručnu) fragmentaciju. Srodnost je postavljena s obzirom na utjecaj čovjeka (društva, zajednica), ali se znatne razlike među njima javljaju u razmatranju utjecaja samog prostora, koji se u pravilu promatra kao formalni okvir zbivanja (Šterc, 1986, 1987). Zato su često njihove analize i sinteze primjenjive isključivo u matičnom području djelovanja. Takvim pristupom i poimanjem dodatno se potvrđuje značenje demogeografije i geografskog pristupa u razmatranju stanovništva i njegova uvjetovanja u prostoru. Geografski prostor temelj je misaonom i logičkom prostornom zaključivanju, organiziranju, planiranju, prognoziraju, modeliranju i slično, pa su programi poput „Demografski aspekt razvitka Hrvatske”, „Revitalizacijski modeli stanovništva Hrvatske”, „Stanovništvo kao strateški razvojni potencijal” te „Regionalni i demografski razvitak Hrvatske”⁹ od strateške važnosti za cjelokupni razvoj hrvatskog društva temeljen na logičnoj i svrsishodnoj organizaciji prostora. Na sličan bi se način mogli izdvojiti i drugi strateški programi koji slijede logiku jačine prostorne uvjetovanosti.

Javnost geografskih istraživanja

Razumijevanje složenosti zakonitosti i modela mora biti širi društveni interes te ih je sukladno tome nužno adekvatno javno i jasno prezentirati i objašnjavati, bilo kroz organiziranu izdavačku djelatnost (ne prihvaćajući pritom sužavanje geografske tematike u geografskim časopisima i sl. „pod okriljem” pseudointerdisciplinarnosti), bilo organizacijom regionalnih i internacionalnih skupova i kongresa, javnim nastupima ili suradnjom međunarodnih geografskih institucija na različitim projektima. Javna znanstvena rasprava među sudionicima na organiziranim kongresima, skupovima, seminarima, predavanjima (ciklusima predavanja), tribinama, okruglim stolovima i slično najjači je oblik predstavljanja i širenja znanstvenih spoznaja (naravno, uz objavljivanje radova), što osobito vrijedi

u slučaju komplementarnih i graničnih polja, područja i disciplina. Upravo takvim putem geografija može najbolje učvrstiti svoju poziciju u znanstvenom i obrazovnom sustavu te potvrditi svoje značenje za razvoj prostora i društva.

Model identifikacije geografije u Hrvatskoj i hrvatske geografije u širim prostornim okvirima (Europi i svijetu) polazi najprije od svijesti o važnosti geografije i geografskog pristupa u nacionalnim okvirima i njezina značenja za ostala područja znanosti, u kojima se prostorne zakonitosti razmatraju u pravilu parcijalno, formalno, metodološki standardno i kroz uopćene forme, za razliku od samoga geografskog pristupa. Zašto je onda geografija svojom tradicijom, izvornošću, autohtonošću, istraživačkom širinom, metodološkom posebnosti i uopće širinom razmatranja objektivne prostorne stvarnosti i slično izložena stalnim kritikama i borbama za jasno i zaslužno mjesto u obrazovanju, znanosti i društvu? Zašto ne ide u smjeru očekivanog razvoja u Hrvatskoj s obzirom na predmetne teorijske i istraživačke pretpostavke? Zato što za takvu predmetnu složenost nije dovoljno razvila metodološki sustav dohvata problematike i podigla ga na projekcijsku i modelsku razinu potrebnu za funkcionalnu stratifikaciju prostora i prostornih jedinica (H3).

Postavljene koncepcije, strategije, teorije i slično dominantno poprimaju znanstvenu osnovu po principu svoje upotrebe i primjene ne samo u znanosti i obrazovanju već i u širim društvenim okvirima, čime se izbjegavaju naslijeđene predrasude, prevladavaju pogrešna, uopćena i subjektivna mišljenja te otklanjaju predmetne i znanstveno-metodološke neodređenosti. Takvih neodređenosti i nesigurnosti ima svugdje, ne samo u znanosti, i nisu generalizirane, ali su u ljudskoj prirodi postojane i naglašeno su subjektivne.

Studijski programi

Znanstvena i stručna istraživanja i radovi, institucijsko organiziranje, djelovanje i povezivanje, društveni interes i suvremena prostorna problematika, prostorne analize i prostorno-vremensko modeliranje i slično logička su osnova i preduvjet za utemeljenje studijskih programa s jasno razrađenom tematikom i područjem djelovanja, definiranim metodološkim sustavom i teorijskim konceptom unutar okvira geografije, pa su kao takvi odraz jasnog djelovanja, stručnosti i inovativnosti geografskih istraživača i geografske struke općenito. Pored studijskih programa koji se izvode na Geografskom odsjeku PMF-a Sveučilišta u Zagrebu (integrirani nastavnički studij geografije i povijesti, diplomski studij fizičke geografije s geoekologijom, diplomski nastavnički studij geografije, diplomski studij turizma i baštine, diplomski studij geografski informacijski sustavi, diplomski studij regionalnog i prostornog planiranja te diplomski studij znanosti o okolišu) i na Odsjeku za geografiju Sveučilišta u Zadru (preddiplomski studij primijenjena geografija–jednopedmetni i geografija dvopedmetni, diplomski studij primijenjena geografija–jednopedmetni i geografija dvopedmetni) te suradnje s drugim odsjecima unutar fakulteta i sveučilišta, za daljnji razvoj potrebno je kombinirati nastavne i stručne programe povezivanjem struka, odsjeka, fakulteta i sveučilišta prema teorijskoj i predmetnoj identifikaciji geografije i prevladavajućoj uvjetovanosti u prostoru.

Tu se prije svega misli na predlaganje novih stručnih i dvopedmetnih nastavničkih studija povezivanjem dviju komplementarnih struka te novih stručnih tržišnih studija koji proizlaze iz osnovnoga teorijskoga koncepta i potrebni su razvoju hrvatskog prostora i društva.

• **Stručni studij geografije i geologije.** Kompleksnost i komplementarnost geografije potvrđuju sve njezine discipline fizičkogeografske uvjetovanosti prostornih odnosa, osobito geomorfologija kao vrlo jasno diferencirana i primarne fundamentalnosti (Rogić, 1987), pa je zato logična suradnja s geoznanostima, osobito s geologijom, s obzirom na međusobno nadograđivanje teorijskih koncepcija, metodoloških pristupa i graničnoga predmetnog interesa. Sve je to moguće objediniti i posložiti u stručnome preddiplomskom studiju geografije i geologije kao logičnijem od nastavničkog studija geografije i geologije, posebno zbog etabliranosti geografije u obrazovnom sustavu i njezina programskog pokrivanja geoloških sadržaja.

• **Stručni studij geografije i povijesti.** Veze geografije i povijesti kao tradicionalnih tumača prostornih (geografskih) i vremenskih (povijesnih) zbivanja, uza svu jasnu metodološku različitost, teorijske pristupe, projekcijsku neusporedivost i slično, korelacijske su i komplementarne u razmatranju prostora i pridonose razumijevanju prošlosti, a samim time i planiranju budućnosti. Upravo je neospornost geografskog i povijesnog pristupa u razvoju prostornog mišljenja i razumijevanju suvremenih društvenih promjena prepoznata i objedinjena u nastavničkim studijima geografije i povijesti. Na novom bi se stručnom studiju geografije i povijesti potvrdile potrebna intelektualna širina i istraživačka nužnost navedene znanstvene problematike u logičkom percipiranju, koncipiranju, planiranju i modeliranju prostorno-vremenskog slijeda zbivanja. Osim toga taj bi studij trebao biti temelj postojećim nastavničkim dvopredmetnim studijima geografije i povijesti. Specifikacija mogućih zajedničkih projekata pritom ne bi značila striktno ograđivanje istraživačkog pristupa pojedinih problemski srodnih geografskih i povijesnih disciplina od ostalih disciplina, jer upravo kompleksnost pojava i procesa te prožimanje prirodnog i društvenog uvjetovanja u geografskom prostoru nužno pretpostavljaju suradnju u složenim prostornim analizama.

• **Dvopredmetni nastavnički studiji.** Potaknuti interesom za postojeće dvopredmetne studije geografije i povijesti i nastojanjem njihova podizanja na najveću razinu na svim sveučilištima u Hrvatskoj, smatramo da je nužno koncipirati i pokrenuti nove nastavničke studije u kojima bi se geografija logički i komplementarno vezala uz druge struke s obrazovnim programima u osnovnim i srednjim školama, npr. s biologijom, matematikom, sociologijom, jezikom itd. Primjerice komplementarnost geografije i matematike izražena je ponajprije kroz geografski metodološki pristup, odnosno upotrebom matematičkih metoda, modela (posebno geometrijskih) i tehnika te korelacijskih analiza u svrhu kvantifikacije, egzaktnosti, mjerljivosti itd. prostornih sadržaja, procesa, veza i odnosa. Obradom i vizualizacijom prostorno-vremenskih serija podataka matematičkim se i statističkim metodama geografske zakonitosti (misaone, spoznajne itd.) otkrivaju, definiraju i projiciraju. Distinkcija geografskih disciplina po principu prevladavajućega prirodnog ili/i društvenog prostornog uvjetovanja naglašava, unutar dualističkih i formalnih podjela geografije, prirodnu i prostornu osnovanost društvene nadgradnje. Prema takvoj koncepciji logično je i profiliranje dvopredmetnih studija u funkciji razumijevanja objektivne prostorne stvarnosti i razvoja potrebne obrazovne razine za takvo razumijevanje.

• **Novi stručni tržišni studiji.** Osim navedenih prijedloga uvođenja novih nastavnih i stručnih studijskih programa klasičnih formi financiranja i organiziranja brzo će se pokazati potreba za novim studijima u funkciji planiranja, projiciranja i modeliranja razvoja RH (gospodarskoga, društvenog, demografskog, regionalnog itd.). Primjer takvih studija

financiranih samo uplatama polaznika mogli bi biti studij demografije (3 + 2), studij regionalnog razvitka (3 + 2) i slični.

Novi stručni tržišni studiji za potrebe planiranja i razvoja

Samo jasno definirane fundamentalne teorijsko-koncepcijske postavke struke, metodološka diverzifikacija i razriješeni preduvjeti institucijskog djelovanja i povezivanja mogu osigurati primjenu rezultata geografskih istraživanja kao temelj njezina opstanka, razvoja i prepoznatljivosti (Rogić, 1987). Prema društvenim potrebama, snazi specijalizacijskog pristupa, intenzivnosti geografskih istraživačkih disciplina te njihovoj korisnosti i doprinosu u osmišljavanju projektnih zadataka za razvoj djelatnosti u prostoru, treba postavljati temelj izdvajanja i afirmiranja novih studijskih geografskih programa. Kao svako standardno i formalno stručno, nastavno, pregledno i znanstveno djelovanje u geografiji, i predloženi novi studijski programi moraju biti u okviru osnovnoga teorijskoga koncepta, biti sukladni s vanjskim predmetom interesa i prevladavajućom uvjetovanošću u prostoru te proizlaziti iz znanstvenih istraživanja i interdisciplinarnе suradnje srodnih struka, osobito u postupcima racionalnog i logičkog uređenja prostora. Suradnja odsjeka na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Zagrebu i odjela na Filozofskom fakultetu u Zadru postoji i stalno se razvija, a s prijedlozima uvođenja novih studija i dodatno se intenzivira. Naravno, to ne ovisi isključivo o volji znanstvenikâ, istraživačâ i nastavnikâ, već i o financijskom planu i proračunu za visokoškolsko obrazovanje, informatizaciji nastave, mogućnosti ostvarivanja materijalnih, tehničkih i kadrovskih preduvjeta, odnosno o stvaranju održivoga akademskog standarda. Upravo zbog stanja društva u kojem živimo i suvremenih problema Hrvatske, prije svega ekonomske i socijalne krize, proračunska sredstva za visoko školstvo sve su manja, pa jedno od mogućih rješenja može biti uvođenje tržišnih studija u okviru tradicionalnih fakultetskih ustroja. Tu se prije svega misli na uvođenje studija demografije i studija regionalnog razvitka u okviru Geografskog odsjeka PMF-a, čija znanstvena, istraživačka i organizacijska nužnost postoji i lako ju je objasniti.

- Vrlo razvijeno informatičko društvo i primjena novih znanstvenih tehnologija u cjelokupnome znanstvenom sustavu te prilagodba tržišnim zahtjevima i potrebama nameću se kao imperativ u znanstvenom razvoju geografije, a potencijalni tržišni projekti geografskog istraživanja prostora prilika su za etabliranje geografije na javnoj znanstvenoj i općedruštvenoj sceni i povećavanje njezine studijske privlačnosti. „Primjena rezultata geografskih istraživanja jest danas kao i u prošlosti temelj njezine egzistencije i ključni stimulans njenog razvoja” (Rogić, 1987, 10).

- Suvremeni gospodarski i društveno-politički razvoj Hrvatske obilježavaju neravnomjeran regionalni razvoj, izražena politička, gospodarska i financijska centralizacija, funkcionalno-gravitacijska i demografska polarizacija i slično. Dugoročno rješavanje navedenih problema primarno mora početi mjerama revitalizacijske populacijske politike, jer je u konačnici stanovništvo temelj svih planiranja u prostoru i jer utječe na sve sfere društvenog djelovanja i transformacije prostora. Takve su analize primarno geografske i bitno pridonose razumijevanju objektivne prostorne stvarnosti, posebno uz uvjet daljnjeg razvoja egzaktnih metoda i tehnika rada te cijeloga geografskog metodološkog sustava (H4).

- Smjer prostornog planiranja u kombinaciji s regionalnim razvojem na Geografskom odsjeku u Zagrebu već postoji kao opcija na diplomskoj nastavi. Iako nižeg reda

veliĉine od studija, pokazuje odreĊenu organizacijsku srodnost s prostornim planiranjem na arhitekturi (Komušanac i Šterc, 2010). Izrazite metodološke posebnosti geografije, prije svega kartografski i GIS analitiĉki sustavi, pogoduju svojevrstome istraŹivaĉkom iskoraku geografije u Źirem i sloŹenom pristupu osmiŹljavanja regionalnog planiranja i razvoja. Kompleksne i specijalizirane geografske studije regionalnog razvitka Hrvatske moraju se temeljiti na jasnoj politici regionalnog/prostornog (i druŹstvenog) strateŹskog razvoja, a za to je nezaobilazno poznavanje funkcionalnih odnosa u prostoru s aspekta utjecaja prirodne osnove i stanovniŹtva (Vresk, 1997, 1999). Studij regionalnog razvitka upravo je svojstven geografskom predmetu interesa i imanentan geografskome teorijskom konceptu te je nominalni dio identiteta, sliĉno kao i GIS u metodoloŹkom smislu. Smatramo to kljuĉnom razvojnom pretpostavkom geografije (H5).¹⁰

Institucijsko poveŹivanje

UvaŹavajuĉi i nikako ne dovodeĉi u pitanje znanstveno, nastavno i struĉno djelovanje geografa u razliĉitim razvojnim fazama geografije, mora se oĉigledno potvrditi da je povijesni, pa i recentni razvoj geografije u Hrvatskoj obiljeŹen predmetnom (teorijskom) i pozicijskom neodreĊenoŹu u znanosti te nedovoljnom primijenjenoŹu u druŹtvu i u strategijama razvoja hrvatskog prostora (Feletar, 1993), a sve pod okriljem sistematiziranih i interdisciplinarnih znanstvenih podsustava. Pritom je geografija, unatoĉ svojoj znanstvenoj, obrazovnoj i druŹstvenoj posebnosti, jedna od rijetkih struka koja nema organizirano znanstveno institucijsko djelovanje (nema znanstveni institut), kroz koje bi se provodila trŹiŹna istraŹivanja i sukladno tome definirali projektni zadaci za potrebe razvoja Hrvatske, hrvatskog druŹtva i hrvatskog prostora.

Kao logiĉan korak nameĉe se obnova geografskog instituta, nekadaŹnjega Geografskog instituta PMF-a, koji je djelovao od 1961. do 1968., i nekadaŹnjega sveuĉiliŹnog instituta, Instituta za geografiju SveuĉiliŹta u Zagrebu, koji je djelovao od 1968. do 1974. (Crkvenĉiĉ, 1997; Feletar, 1993; Pepeonik, 1996), ili osnivanje nove znanstvene institucije. Institut bi ukljuĉivao ne samo znanstvenike geografske struke veĉ i srodne istraŹivaĉe iz ostalih odsjeka, fakulteta i sveuĉiliŹta diljem Hrvatske. Njegovo ponovno umreŹavanje, poveŹivanje, djelovanje i sliĉno morali bi biti dio strategije razvoja geografskih odsjeka u Zagrebu i Zadru te opĉenito geografije u Hrvatskoj. Profiliranje istraŹivaĉkih zadataka i projekata logiĉan je odraz trŹiŹnih i strateŹkih potreba Republike Hrvatske za sveobuhvatnim geografskim analizama hrvatskog prostora¹¹, uz takoĊer nuŹan specijalizacijski i segmentarni pristup¹² u planiranju funkcija te logike i filozofije geografskog prostora, a kroz organizaciju prirodnih i druŹstvenih formi prostornih jedinica/regija¹³.

ZAKLJUĀAK

Glavna svrha rada jest analiza temeljnih teorijskih, koncepcijskih i metodoloŹkih smjerova i obiljeŹja suvremenoga znanstvenog razvoja geografije u Hrvatskoj, definiranje njezina potencijalnog ekstenziteta djelovanja, potvrda vaŹnosti razvoja novih i prilagodba tradicionalnih, geografskih znanstvenih i struĉnih organizacijskih formi, programa, profila itd. Posebno je vaŹno oĉuvanje posebnosti geografskih disciplina u istraŹivaĉkoj sistematizaciji komplementarnih znanstvenih podruĉja u povijesnorazvojnom suŹavanju

vanjske predmetne osnove, a u svrhu afirmiranja geografske spoznaje i njezine ukupne valorizacije, aplikativnosti i prepoznatljivosti na različitim razinama društvenih djelatnosti.

Geografija je podloga za razumijevanje svih interaktivnih djelovanja (kontinuiranih i diskontinuiranih) geografskih elemenata i/ili faktora te kao takva objašnjava cjelokupnu refleksiju navedenih uzročno-posljedičnih procesa, veza, odnosa i promjena u prostoru. Jasno je da u takvu šire definiranom, primarno interdisciplinarnom i multidisciplinarnom konceptu mjesto pronalazi i niz znanstvenih polja, područja, grana i disciplina među kojima se prostorni geografski kompleks pozicionira i identificira širom znanstvenom poveznicom. Više ili manje intenzivne sistematizacije, fragmentacije, grupiranja, podjele i sl. cjelokupnoga znanstvenog sustava odražavaju se na veću ili manju intenzivnost u procesu sužavanja predmetne osnove pojedinih znanstvenih područja i disciplina, a rezultat su određenog napretka u teorijskom i metodološkom smislu te u konačnici društvenih potreba i općega društvenog razvoja Hrvatske.

Ne dovodeći tradicionalno naslijeđe hrvatskih geografa u pitanje, s obzirom na popratne teorijske, inovativno-metodološke i tržišne tendencije u znanosti i stvarne potrebe samostalne Hrvatske, mora se ustvrditi da geografija nije dosegla svoju potencijalnu razinu djelovanja i značenja. Rezultat je to još uvijek neprihvaćanja jedinstvenoga teorijskog pristupa, relativne neodređenosti i nerazrađenosti koncepcijskog razvoja nižeg reda veličine, neprihvaćanja i nerazumijevanja sintetičnog značenja geografije, velike ekstenzivnosti kroz tzv. „hobistički” ili osobni istraživački koncept itd. Otežavajuća okolnost u razumijevanju, i nekad i danas, zapravo proizlazi iz interdisciplinarnoga predmeta geografskog interesa i traženja odgovarajuće pozicije među srodnim znanstvenim područjima, osobito disciplinama, što se nekad odvijalo u uvjetima znanstvene kvantitativne revolucije, a danas u okvirima znatno ubrzanih i užih znanstvenih podjela. Važno je naglasiti značajan napredak i nadvladavanje nekad nepomirljivih teorijskih polemiziranja o dualističkoj koncepciji i predmetnom jedinstvu te specijalizaciji i kompleksnosti geografije. Sasvim je neosporno da u uvjetima intenzivnog razvoja prostorni kompleks i njegovo značenje, logiku i funkcije mogu relevantno razmatrati, postavljati, projicirati i modelirati primarno geografi, bez obzira na to zagovaraju li dualističku ili neku drugu koncepciju u geografiji ili ističu njezino jedinstvo.

Time se geografija potvrđuje kao svojevrsna filozofija i logika geografskog prostora u smislu određivanja i planiranja prostorne organizacije i prostornih funkcija te kao „kompleksna, konvergentna, sintezna, univerzalna, intenzivna i primijenjena znanstvena disciplina” (Rogić, 1987), a takav skup raznovrsnih vrijednosti velika je posebnost u znanstvenom i obrazovnom sustavu. Zato su nositelji suvremenog razvoja geografije u Hrvatskoj privilegirani, ali i odgovorni za njezinu identifikaciju, prepoznavanje, vrednovanje, primjenu i u konačnici razvoj. Sukladno predmetno postavljenom značenju geografske spoznaje u razumijevanju prostorne stvarnosti i suvremenih odnosa u prostoru izvedeno je nekoliko temeljnih zaključaka vezanih uz teorijsko-koncepcijski razvoj geografije u Hrvatskoj.

1) Samo iz jasnog, intenzivnog i neospornog teorijskoga predmetnoga koncepta s definiranim osnovnim općim i specifičnim metodološkim načelima mogu se izvesti sintezne kompleksne geografske (prostorne) studije, društveno korisni istraživački projekti i kvalitetni tržišno orijentirani studijski programi.

2) Geografija nužno mora razvijati specifični metodološki sustav u kojem je mjerljivost veza, procesa, odnosa i modela, bez obzira na to koliko stohastički bili, razvojna, sustavna i statusna potreba. To su ključna pitanja njezine prepoznatljivosti, primjenjivosti i razvojne budućnosti.

3) Razvojni koncept geografije u Hrvatskoj mora se zasnivati na postojećim i posebno novim stručnim studijima, kroz koje bi se geografija povezivala s drugim predmetno, ali i metodološki komplementarnim strukama unutar sveučilišta ili izvan njih, što bi bio temelj za nove nastavničke studije i smjerove, ali i za potvrđivanje geografije u znanstvenom sustavu i društvu.

4) Posebno su bitna i logička povezivanja geografije kroz nove dvopredmetne nastavničke studije i smjerove, predmetno povezane unutar sveučilišta ili između sveučilišta, što je pak ključno za pozicioniranje geografije u obrazovnim sustavima i značajno za njezino ukupno vrednovanje.

5) Sve navedeno očekivani je iskorak u jačanju statusa geografije i u osnovi je tradicionalni pristup u razmišljanju. Tome valja dodati i potrebu za osnivanjem ili, bolje rečeno, ponovnim osnivanjem znanstvenog instituta. No ključni i novi iskorak u razvoju, identificiranju i etabliranju geografije trebao bi biti formiranje tržišnih studija u okviru tradicionalne sveučilišne organizacije. Primarno se tu misli na studije koji ne postoje ni na jednom sveučilištu u Hrvatskoj, a imaju strateško značenje za razvoj hrvatskog prostora i društva.

POZIVNE BILJEŠKE

- 1 Osnovni teorijski okvir predmetne identifikacije geografije temeljen na brojnim teorijskim radovima detaljnije je razrađen 2012. (Šterc, 2012). No nužno je naglasiti nejasnost predmetnog određenja geografije i dan-danas (Bonnett, 2008) te da ni jedan autor nije razvijao teorijski koncept po modelu vanjskog i unutrašnjeg predmeta interesa geografije. Domaći su pak autori u pravilu samo slijedili anglosaksonske autore. Stoga će temelj razmatranja suvremenog razvoja geografije u RH biti koncept postavljen 2012. i potvrđen definicijom koja se navodi.
- 2 Metodološki je sustav u pravilu neprilagodljiv osnovnom predmetu istraživanja i u pravilu se razvijao kroz empirijska istraživanja, a nama se čini da je najslabiji dio geografske identifikacije. Osnovnu težnju prema funkcionalnom i modelskom postavljanju logike i organizacije prostora na Zemljinoj površini nisu slijedile odgovarajuće metode i tehnike rada.
- 3 Navedeni pregledni radovi uopće ne razmatraju teorijski okvir geografskih istraživanja, iz kojeg po osnovnoj teoriji znanosti, moraju slijediti razrade metodološkog sustava te studijske i organizacijske forme, a suvremenih teorijskih istraživanja na u temu gotovo i nema.
- 4 Nerazumijevanje teorijske granice na izolirani pet metara iznad Zemljine površini, kao konačnog i mjerljivog skupa svih materijaliziranih neravnina prirodnog i društvenog podrijetla, u osnovi je posljedica stava da se predmetno određenje u znanosti može postaviti i do statističke dostupnosti predmetu interesa, bez obzira na to što se u takvu pristupu predmeti interesa preklapaju istim metodološkim sustavom. Drugi je problem u (ne)razumijevanju izoliranijske udaljenosti i nadmorske visine. Iako je to teorijska granica, geografiji je ona nužna u ukupnoj identifikaciji struke, premda je jasno da je uvjetovanost svega na Zemljinoj površini puno šira od geografskog prostora.
- 5 Konstrukcija prirodna osnova i društvena nadgradnja jest objektivna prostorna stvarnost u kojoj su uvjetovanost i povezanost tog reda veličine da se ponegdje gotovo ne mogu razlučiti, ali geografiju zanimaju u

- osnovi materijalne forme koje su rezultat te uvjetovanosti, a ne percepcije kao misaoni rezultati primarno predmetnog psihologijskog interesa.
- 6 Bitno je razlikovanje pojmova povijest, prošlost i vrijeme u geografskome ili, konkretnije, historijskogeografskom pristupu (Komušanac i Šterc, 2010), u kojem prošlost počinje od sada i ne znamo gdje (geografski) završava, vrijeme je neprekinuti tijek, a povijest je tijek zbivanja koja su relevantna za naš predmet interesa jer su zbivanja, između ostaloga, uvjetovana i prostornim faktorima.
 - 7 Cijeli je teorijski koncept utemeljen na razmatranju i polemiziranju s brojnim stavovima prezentiranim u domaćoj i stranoj literaturi.
 - 8 Posebno to potvrđuju stalni hod i prelazak geografije u Hrvatskoj iz jednoga znanstvenog područja u drugo (od prirodnoga preko prirodnog i društvenog do interdisciplinarnih područja u samo deset godina), kroz koje se gube predmetna identifikacija i njezina znanstvena i društvena prepoznatljivost. Interdisciplinarna područja, u kojima je sada i koja od svih područja jedina nisu predmetno definirana, velik je korak prema novom gubljenju identiteta bez obzira na to kako to prikazuju autori te znanstvene zablude. Dovoljan je samo pogled na podjele nižeg reda veličine unutar interdisciplinarnih područja kako bi se shvatilo da je geografija jedina tradicionalna znanost u njima (naziv je usto u množini). Znanstvena razrada cjelokupne problematike teorijski je i konceptijski razmotrena i obrazložena 2012. (Šterc, 2012). Bolonjski je pak proces imao za posljedicu, prema općem priznanju znanstvene zajednice, snižavanje studijske znanstvene razine na sveučilištima za gotovo četrdeset posto.
 - 9 Unutar predloženih programa višeg reda veličine, važnosti, primjenjivosti, intenzivnosti i sl. moguće je izdvojiti niz tematski užih, specijaliziranih i vezanih projekata poput analize prirodnoga kretanja stanovništva RH, iz kojih se mogu izvesti još uži projekti, primjerice kontingenti stanovništva RH. Analize demografskih trendova, stanja i ključnih demografskih procesa u suvremenome razvojnom razdoblju RH, bitni su za definiranje ukupnoga društvenoga, gospodarskog i regionalnog razvoja, jer je stanovništvo u osnovi svih planiranja.
 - 10 Cjelokupni koncept suvremenog razvoja geografije u Hrvatskoj temelji se na predmetnoj teorijsko-konceptijskoj razradi geografije, a ne na praksama iz drugih zemalja, koje u pravilu ne proizlaze iz fundamentalnih pristupa i tumačenja same geografije.
 - 11 Takve analize definiraju se i profiliraju prema principu jasne uvjetovanosti i principu prevladavajućeg faktora u prostoru. U ovom kontekstu takve su analize obuhvatne u smislu razmatranja cjelokupnog prostora Hrvatske, a ne u smislu razumijevanja cjelokupne slike prostora. Tako npr. projekti poput Geomorfološkoga kartiranja RH pridonose jednom, ali vrlo važnom, segmentu razumijevanja prirodne osnove hrvatskog prostora te su podloga različitim vrstama planiranja i tematski specijaliziranim projektima geografskih i srodnih znanstvenih disciplina.
 - 12 Segmentarna, analitička istraživanja dominacije i djelovanja određenog faktora (ili skupine faktora) na transformaciju prostora osnova su za izradu kompleksnih geografskih sinteza i njihovu intenzivniju primjenjivost u regionalnom i prostornom planiranju.
 - 13 Bez obzira na to proučavamo li nodalno-funkcionalne, administrativne, statističke, fizičkogeografske, popisne, demografske ili kakve druge regije, jedan od primarnih istraživačkih zadataka mora biti određivanje temeljne/ih funkcije/a određene prostorne jedinice (regije).

LITERATURA

- Bonnett, A., 2008: *What is Geography?*, SAGE, London.
- Crkvenčić, I., 1997: *O geografskim institutima u Hrvatskoj*, www.geografija.hr (10. 1. 2012.).
- Crkvenčić, I., 2007: Hrvatska geografija: kako se razvijala i kuda ide?, u: *Zbornik radova 4. hrvatskog geografskog kongresa*, Zagreb, 23-43.
- Đurić, V., 1962: Koncept geografije, u: *Zbornik VI. kongresa geografov FLRJ v LR Sloveniji*, Savez Geografskih društava FNRRJ, Geografsko društvo Slovenije, Ljubljana, 69-79 i 80-92 (diskusija).

- Feletar, D., 1993: Pregled razvoja geografije u Hrvatskoj uz 110. obljetnicu Katedre za geografiju u Zagrebu, *Acta Geographica Croatica* 28, 1-21.
- Friganović, 1987: Uloga geografije u formiranju naučnog pogleda na svijet, u: *Zbornik simpozija „Idejne i društvene vrednosti geografske nauke”* (ur. Vulović, D.), Centar za marksizam Univerziteta, Beograd, 151-161.
- Getis, A., Getis, J., Fellmann, J. D., 2008: *Introduction to Geography*, Eleventh Edition, McGraw Hill, Boston.
- Holt-Jensen, A., 1999: *Geography. History and Concepts. A Student's Guide, Third Edition*, SAGE Publications, London.
- Komušanac, M., Šterc, S., 2010: Historijska geografija – temeljni identitet geografske discipline, *Geografski glasnik* 72(2), 123-142.
- Livingstone, D. N., 1992: *The Geographical Tradition*, Blackwell, Oxford.
- Magaš, D., 2007a: Geografija i geografi na visokoškolskim ustanovama u Hrvatskoj izvan Prirodoslovno-matematičkog fakulteta u Zagrebu, *Geoadria* 12/2, 149-195.
- Magaš, D., 2007b: Suvremeni aspekti primjene geografije u prostornom planiranju, u: *Zbornik radova 4. hrvatskog geografskog kongresa*, Zagreb, 9-23.
- Matas, M., 1996: Razvoj nastave geografije u školi i na Sveučilištu, u: *Zbornik radova I. hrvatskog geografskog kongresa* (ur. Pepeonik, Z.), Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb, 121-131.
- Montello, D. R., Sutton, P. C., 2006: *An Introduction to Scientific Research Methods in Geography*, SAGE Publications, London.
- Pepeonik, Z., 1996: Razvoj geografije u Hrvatskoj od njene institucionalizacije do danas, u: *Zbornik radova I. hrvatskog geografskog kongresa* (ur. Pepeonik, Z.), Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb, 7-18.
- Pepeonik, Z., Feletar, D., 1983: Jedno stoljeće katedre za geografiju Sveučilišta u Zagrebu, *Geografski glasnik* 45, 156-162.
- Radovanović, M., 1987: Geografija kao fundamentalna nauka o geosistemima sa posebnim osvrtom na odnos geografske teorije i materijalističke dijalektike, u: *Zbornik radova simpozija Idejne i društvene vrednosti geografske nauke* (ur. Vulović, D.), Centar za marksizam Univerziteta, Beograd, 16-23.
- Robinson, G. M., 1998: *Methods and Techniques in Human Geography*, John Wiley & Sons, Chichester.
- Rogić, V., 1987: O geografskoj misli, geografskim disciplinama i geografiji u Hrvatskoj, *Geografski glasnik* 49, 7-13.
- Šterc, S., 1986: O suvremenom geografskom objektu istraživanja s posebnim osvrtom na demogeografiju, *Geografski glasnik* 48, 99-121.
- Šterc, S., 1987: Potrebnost stupnjevanja u znanstvenom geografskom razmatranju objektivne geopovršinske stvarnosti, u: *Zbornik radova simpozija „Idejne i društvene vrednosti geografske nauke”* (ur. Vulović, D.), Centar za marksizam Univerziteta, Beograd, 81-86.
- Šterc, S., 1989: Geografski prostor – objektivna stvarnost ili geografska irealnost?, *Geografski glasnik* 51, 143-153.
- Šterc, S., 2012: *Geografski i demogeografski identitet*, doktorski rad, Geografski odsjek PMF-a Sveučilišta u Zagrebu.
- Vresk, M., 1987: Geografski koncept – pokušaj pojednostavljene reinterpetacije, *Geografski glasnik* 49, 16-21.
- Vresk, M., 1997: *Uvod u geografiju: razvoj, struktura, metodologija*, Školska knjiga, Zagreb.
- Vresk, M., 1999: Geografski koncept u svijetu i u Hrvatskoj, u: *Zbornik 2. hrvatskog geografskog kongresa*, Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb, 13-20.
- Vrišer, I., 1979: Razmišljanja o geografiji, *Geografski vestnik* 51, 83-96.

SUMMARY

Contemporary Theoretical and Conceptual Development of Geography in Croatia

Stjepan Šterc, Monika Komušanac

The theoretical-methodological frame of geography and geographical identity are based on the concept of the outer and inner subject-matter of research, in which final and measurable geographical space is clearly defined as a so-called outer subject-matter. The contexts, processes, relationships and links in that space, which came into existence through the interaction of physical ground and social structure, constitute the inner geographical subject-matter. In that way, the detaching of individual geography disciplines towards the physical-geographical or social-geographical determination in the aforementioned system would be possible.

According to the significance of the complex geographical factors in space, it is possible to specialize the study programmes and organizational forms of expert-scientific institutions. Defined as the "philosophy and logics of space" in which is possible to reveal, define, resolve and predict spatial laws, geography has the potential to become a fundamental research field for multiple planning. It is to be assumed that this kind of spatial analysis will be a necessity in defining functions of all regions, separately from their order of values and significance.

In that respect, it is necessary to adjust the geographical study and organizational forms thinking at the same time as establishing new study programmes at geographical departments, which could, besides classic financing, be co-financed by open-market requirements. Geography could strengthen its position in the scientific system in that way and make assumptions for more serious contemporary development. New study programmes, for example, could be the study of the demography and study of the regional development of Croatia, which would certainly increase the relevance of geographical departments and, thereby, make a contribution to its independence.

Within the frame of contemporary scientific systematizations, geography has been, among other traditional sciences, the only discipline without an organized institute so reorganization of the former geographical institute, or establishment of a brand new institute for geographical research, is an imperative in the concept of theoretical and methodological progress in geography. The main purpose of a future geographical institute would be to enable interdisciplinary scientific collaboration in socially-useful, primarily geographical research projects relating to strategic Croatian needs and the joint complementary work of geographical departments and the Croatian Geographical Society.

The entire conceptual development would not be something particularly complex or impossible to achieve and this pre-accession time (to the EU) is ideal for arranging the geographical scientific system in line with the institutional forms of other EU state members. Population extinction, intense long-range natural population decrease, a negative external migrational balance and a possible, so-called crowding substitution of the Croatian population, are the main demographic issues, which, along with the necessity for regional equalisation of economical development, represent the strategic subject-matter of Croatia.

Furthermore, the entire social, political, economical and demographical development of Croatia depends on geographical research activities, which need to be intensively directed towards central

contexts and items incorporated within a clearly defined and positioned theoretical-methodological geographical approach.

Primljeno (Received): 28-03-2012

Prihvaćeno (Accepted): 15-04-2013

Dr. sc. **Stjepan Šterc**, viši predavač
Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek
Marulićev trg 19/II, Zagreb
sterc@geog.pmf.hr

Monika Komušanac, prof. geografije i povijesti
Vodovodna 4, 10253 Donji Dragonožec, Zagreb
mkomusanac@gmail.com